

Andryi N. Novytskyi

Państwowy Instytut Badawczy

Ministerstwa Spraw Wewnętrznych Ukrainy, Kijów

ORCID: 0000-0001-6860-9654

andr.novytskyi@gmail.com

Janusz Orłowski

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

ORCID:0000-0002-0345-9103

janusz.orlowski@uwm.edu.pl

Оподаткування доходів фізичних осіб в Україні

Вступне слово

Законодавство щодо податку на доходи фізичних осіб на початку 21 століття регулюється Податковим кодексом України від 2010 р., в якому зазначені елементи податку. Розрізнення доходів визначає податкові виключення, податкові пільги та пільги, а також застосовні податкові ставки. Слід зазначити, що загалом, за основними припущеннями, структура сучасного податку на доходи фізичних осіб в Україні подібна до чинних положень польського податку на доходи фізичних осіб, які на сьогоднішній день розкриваються так само як і в Україні – з 1991 р. Це дослідження містить огляд та загальний аналіз поточного правового статусу (станом на початок 2024 р.), представлення основних проблем практики та фіскального значення податку на доходи фізичних осіб.

Одним із основних питань сьогодення є вдосконалення системи оподаткування в Україні, зокрема у сфері ПДФО, а саме впровадження міжнародного досвіду оподаткування для застосування регулятивних можливостей податку на доходи фізичних осіб та податкової політики щодо впровадження прогресивної системи оподаткування, визначення оптимальної податкової ставки, досягнення соціальної справедливості, тощо.

Запровадження податку на доходи фізичних осіб у 1991 р. в Україні

Одним із елементів визначення державності є наявність власної податкової системи. В залежності від вимог забезпечення суспільних благ конкретної держави і формується податкова система. Встановлюються податки та, відповідно, визначаються ставки таких податків.

Необхідно зазначити, що на формування системи оподаткування фізичних осіб в Україні значний вплив створювала саме радянська правова система. Поряд із тим, що створювалась нова парадигма оподаткування в цілому довгий час прослідковувались старі підходи щодо створення та впровадження нормативних актів, що регулюють питання оподаткування в зазначеній сфері суспільних відносин. Прибуткове оподаткування громадян в Україні фактично було ухвалене із прийняттям Закону Української РСР „Про прибутковий податок з громадян Української РСР, іноземних громадян та осіб без громадянства” від 5.07.1991¹.

Даним нормативним актом було передбачено різні ставки податку на прибуток громадян за різними видами доходу. Так ставки податку були затверджені на рівні від 2% за оподаткування доходів, одержуваних від виконання разових робіт та інших виплат не за місцем основної роботи до 90% із сум винагород, що виплачуються спадкоємцям авторів повторно (неодноразово) якщо сума винагороди перевищувала 15 тис. карбованців².

У даному законі було визначено, що об'єктом оподаткування у громадян, які мають постійне місце проживання в Україні, були встановлені доходи в грошовій або натуральній формі, одержані як на території України, її континентальному шельфі та у виключній (морській) економічній зоні, так і за межами України.

Окремої уваги заслуговує новела зазначеного закону, в якій передбачалась норма щодо звільнення від оподаткування певних категорій осіб. Зокрема, від сплати податку звільнялися повністю студенти, члени колгоспів, члени селянських (фермерських) господарств, військовослужбовці дійсної строкової військової служби, учасники громадянської і Великої Вітчизняної воєн, інших бойових операцій по захисту СРСР, інваліди, матері-героїні та їх чоловіки, громадяни, потерпілі від Чорнобильської катастрофи, самотні матері або батьки, які мали двох і більше дітей.

¹ Про прибутковий податок з громадян Української РСР, іноземних громадян та осіб без громадянства. Закон Української РСР № 1306-XII від 5.07.1991, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1306-12#Text>.

² Назва грошової одиниці України в період до 1996 р.

А от така категорія як приватні підприємці мали податкову пільгу – 50 процентів щодо доходів від цієї діяльності. Слід зазначити, що це було спрямовано на підтримку, стимулювання та розвиток національної економіки.

Основу надходжень від даного податку складали суми заробітної плати, премій та будь-яких інших винагород і виплат, пов'язаних з виконанням ними трудових обов'язків. Шкала ставок податку була прогресивною (чим вищий дохід тим більша ставка податку на доходи фізичних осіб).

Не зважаючи на викладене вище, пострадянська система оподаткування фізичних осіб показала свою неідеальність та потребувала приведення системи оподаткування до нових економічних реалій.

Розвиток нових економічних відносин сприяв і розвитку податкових правовідносин. У 1992 р. був прийнятий Декрет Кабінету Міністрів України „Про прибутковий податок з громадян”, який регулював питання оподаткування доходів фізичних осіб до 2004 р.

Зокрема в першій редакції (1992 р.) було визначено, що об'єктом був сукупний оподатковуваний дохід за календарний рік (що складався з місячних сукупних оподатковуваних доходів), одержаний з різних джерел як на території України, так і за її межами. При визначенні сукупного оподаткованого доходу враховуються доходи, одержані як в натуральній формі, так і в грошовій (національній або іноземній валюті)³. До сукупного оподаткованого доходу включалися одержані за місцем основної роботи (служби, навчання) доходи за виконання трудових обов'язків, у тому числі за сумісництвом, за виконання робіт за договорами підряду, доходи у вигляді дивідендів за акціями, доходи одержані внаслідок розподілу прибутку (доходу) підприємств, установ, організацій, фізичних осіб – суб'єктів підприємницької діяльності, а також інші доходи, що утворилися в результаті надання за рахунок коштів підприємств, установ, організацій, фізичних осіб – суб'єктів підприємницької діяльності своїм працівникам матеріальних і соціальних благ у грошовій і натуральній формі. При такому підході до джерел доходів акцент робиться на професійно-економічній діяльності фізичної особи з обмеженим оподаткуванням доходів від власності.

Відповідно до даного нормативного акту змінювалась процедура нарахування податку на доходи фізичних осіб. Зокрема вводилось поняття мінімальної місячної заробітної плати (неоподаткованого мінімуму). Відповідно, дохід в розмірі мінімального місячного доходу не оподатковувався. На суми доходу, що перевищували зазначений мінімум вводилась прогресивна шкала ставок податку від 10 до 50 відсотків.

³ Про прибутковий податок з громадян – Декрет Кабінету Міністрів України від 26 грудня 1992 р., № 13–92, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/13-92/ed19921226#Text>.

Найвища ставка – 70 відсотків із сум авторських винагород, що виплачуються спадкоємцям повторно (неодноразово), податок нараховується до джерел виплати у складі сукупного оподаткованого річного доходу. В той же час, як зазначають окремі науковці, застосування прогресивної шкали оподаткування призвело до масового ухиляння від сплати податку і переведення заробітної плати в бізнесі в тінь. Широкого розповсюдження набуло явище так званої „заробітної плати в конверті” і державний бюджет втратив значну суму надходжень⁴. На період дії Декрету Кабінету Міністрів України „Про прибутковий податок з громадян” припало багато економічних потрясінь. До даного нормативного акту було внесено понад 30 законодавчих змін. Змінювались порядок нарахування, ставки податків, поняття визначення сукупного доходу тощо. Постійна динаміка змін до законодавства в сфері оподаткування фізичних осіб показує важливість даного податку для держави, ця зацікавленість проявляється як у реальних надходженнях до бюджетів усіх рівнів так і в усвідомленні всіма громадянами держави свого конституційного обов'язку – сплати податків.

Зміни законодавства про податок на прибуток після 2003 р. в Україні

22 травня 2003 р. був прийнятий Закон України „Про податок з доходів фізичних осіб”, яким дохід визначався як сума будь-яких коштів, вартість матеріального і нематеріального майна, інших активів, що мають вартість, у тому числі цінних паперів або деривативів, одержаних платником податку у власність або нарахованих на його користь, чи набутих незаконним шляхом. Дохід та джерела були визначені дуже широко. А от об'єктом оподаткування визначались: загальний місячний оподатковуваний дохід; чистий річний оподатковуваний дохід, який визначався шляхом зменшення загальногорічного оподаткованого доходу на суму податкового кредиту такого звітного року; доходи з джерелом їх походження з України, які підлягають кінцевому оподаткуванню при їх виплаті; іноземні доходи.

Ставки податку визначалась на рівні 15 відсотків. В той же час передбачалась ставка податку в розмірі – 5 відсотків від доходів закладами та подвійної ставки – 30% від виграшів та призів. Крім того, даним

⁴ М. Єрмолаєва, В. Абакумова, *Оподаткування доходів громадян: історичні аспекти*, [w:] *Актуальні проблеми сучасного бізнесу: обліково-фінансовий та управлінський аспекти: матеріали V Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції*, 22–23 березня 2023 р., ч. 2, Львів 2023, с. 99–101.

нормативним актом передбачалось можливість встановлення інших ставок податку на доходи фізичних осіб.

В даний нормативний акт за час його дії було внесено 32 правки, що підтвердило постійну зацікавленість держави та платників податків у формуванні податкової політики в сфері оподаткування фізичних осіб.

В Україні систему оподаткування громадян започаткували з ухваленням Закону Української РСР „Про прибутковий податок з громадян Української РСР, іноземних громадян та осіб без громадянства”. З 26 грудня 1992 р. і до 1 січня 2004 р. оподаткування регулювалося Декретом КМУ «Про прибутковий податок з громадян».

Причинами частоті зміни ставок податку стали розвиток ринкових відносин, зміни форм отримання доходів та ін. Доходи, отримані за основним місцем роботи, оподатковувалися за прогресивною шкалою, а за неосновним – за ставкою 20%. Перерахунок податку здійснювався з урахуванням всіх видів доходів та пільг.

Основними нововведеннями було прийняття Закону України „Про податок з доходів фізичних осіб” у 2004 р., що спричинило відмову від прогресивної шкали оподаткування та встановлення єдиної ставки 15% (з 1 січня 2004 р. до 31 грудня 2006 р. діяла ставка 13%) почали надаватися податкові соціальні пільги, розширилася бази оподаткування⁵.

Як зазначають українські дослідники, складність та багатоаспектність категорії «дохід», відсутність єдності у доктринальних підходах до його визначення негативно позначається і на визначенні терміну „дохід” у податковому законодавстві для цілей податкового регулювання⁶.

Це стало одним із критеріїв необхідності реформувати законодавство та всю податкову систему. У 2010 р. Верховною Радою України було прийнято Податковий кодекс України (далі – ПК України), відтоді справляння податку на доходи фізичних осіб регламентується розділом четвертим (статтями 162–179) ПК України „Податок на доходи фізичних осіб”⁷.

Л. Демиденко, М. Тюріна зазначають, що податок на доходи фізичних осіб в Україні за сучасних умов не використовується в повному обсязі як регулятор соціально-економічних процесів, перетворившись на фіскальний інструмент, що забезпечує зростання податкових надходжень до державного та місцевого бюджетів в умовах політико-економічної нестабільності⁸.

⁵ Р.Ю. Шевченко, *Розвиток оподаткування доходів фізичних осіб в умовах упровадження Податкового кодексу України*, „Наукові праці НДФІ” 2010, № 4(53), с. 11–18.

⁶ В.О. Рядінська, О.О. Дмитрик, *Трансформація змісту поняття «доходи фізичних осіб» в податковому законодавстві України*, „Київський часопис права” 2023, № 1, с. 93–99.

⁷ Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 р., № 2755-VI, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>.

⁸ Л. Демиденко, М. Тюріна, *Оподаткування доходів громадян в Україні: фіскальні новації*, <http://surl.li/ozhjp>.

Л. Задорожня у своїх працях наголошує, що за допомогою ПДФО можна впливати на економічне зростання, продуктивність праці, зайнятість, безробіття, розмір соціальних виплат, перерозподіл доходів, рівень тінізації, людський капітал та зменшення нерівності в суспільстві⁹.

О. Вознюк визначає, що роль ПДФО полягає у формуванні місцевих бюджетів¹⁰.

На думку І. Волохової головним призначенням податку на доходи фізичних осіб є, по-перше, наповнення бюджету країни для виконання поставлених перед ним завдань та функцій, які в свою чергу мають на меті гарантування соціально-економічної рівності громадян країни, а також подальший економічний розвиток¹¹.

Повністю погоджуємося з М. Трофімовою, яка стверджує, податок на доходи фізичних осіб виконує важливу фіскальну та соціально-регулятивну функції та удосконалення законодавчої бази у цій сфері може стати зменшення податкового навантаження на соціально незахищені верстви населення та зростання відповідальності платників податку за ухилення від оподаткування¹².

К. Безверхий розглядає податок суто із фіскальної площини і трактує його як: „загальнодержавний податок, що нараховується на доходи фізичних осіб та сплачується безпосередньо платником або податковим агентом відповідно до норм ПКУ”¹³.

Прийняття Податкового кодексу 2010 р. закріпило ряд нововведень, які на найвищому рівні законодавчого статусу закріпили податкові правовідносини. Зокрема було упорядковано та систематизовано систему оподаткування, де чітко було виділено місце ПДФО в загальній системі оподаткування, закріплено основні принципи оподаткування, серед яких соціальна направленість та рівність в оподаткуванні, нормативно закріплено систему інформування та інформаційної взаємодії між платниками податків та податковими органами.

Щодо податку на доходи фізичних осіб в редакції Податкового кодексу 2010 р., то можемо зазначити, що платниками податку статтею

⁹ Л.А. Задорожня, *Регулятивна ефективність персонального прибуткового податку: приклад України*: дис. канд. екон. наук; 08.00.08. Ірпінь: Ун-т держ. фіск. служби Укр., 2017, с. 266.

¹⁰ О.Б. Вознюк, *Податок на доходи фізичних осіб та його вплив на формування доходів місцевих бюджетів*, *Збірник науково-технічних праць*, „Науковий вісник НЛТУ України” 2012, Вип. 22, с. 176–180.

¹¹ І.С. Волохова, *Податок на доходи фізичних осіб та його місце в системі регулювання доходів населення*, <http://surl.li/ozhou>.

¹² М.О. Трофімова, *Податок на доходи фізичних осіб в Україні: фіскальна та соціально-регулятивна роль*, „Ефективна економіка” 2012, № 2, <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=947>.

¹³ К. Безверхий, *Облік і звітність розрахунків за податком на доходи фізичних осіб*, „Бухгалтерський облік і аудит е.” 2015, № 5, с. 27–37, http://nbuv.gov.ua/UJRN/boau_2015_5_5.

162.1.1. Податкового кодексу України (в редакції 2010 р.) було визначено фізичну особа – резидента, яка отримує доходи як з джерела їх походження в Україні, так і іноземні доходи. Об'єктом оподаткування резидента визначався загальний місячний (річний) оподатковуваний дохід, доходи з джерела їх походження в Україні, які остаточно оподатковуються під час їх нарахування (виплати, надання) та іноземні доходи – доходи (прибуток), отримані з джерел за межами України. Базою оподаткування визначався чистий річний оподатковуваний дохід (будь-який дохід, який підлягає оподаткуванню, нарахований (виплачений, наданий) на користь платника податку протягом звітного податкового періоду), який визначався шляхом зменшення загального оподаткованого доходу на суми податкової знижки такого звітного року.

До загального місячного (річного) оподаткованого доходу платника податку не включалися такі доходи:

- сума державної та соціальної матеріальної допомоги, державної допомоги у вигляді адресних виплат та надання соціальних і реабілітаційних послуг відповідно до закону, житлових та інших субсидій або дотацій, компенсацій (включаючи грошові компенсації інвалідам, на дітей-інвалідів при реалізації індивідуальних програм реабілітації інвалідів), винагород і страхових виплат, які отримує платник податку з бюджетів та фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування та у формі фінансової допомоги інвалідам з Фонду соціального захисту інвалідів згідно із законом;

- сума грошової допомоги, яка надається згідно із законом членам сімей військовослужбовців чи осіб начальницького і рядового складу та правоохоронних органів, які загинули (безвісно пропали) або померли під час виконання службових обов'язків;

- сума державних премій України або стипендій України, винагород спортсменам; – чемпіонам України, призерам спортивних змагань міжнародного рівня;

- сума коштів з Державного бюджету України дійсним членам (академікам) та членам-кореспондентам Національної академії наук як щомісячна довічна плата за звання дійсного члена та члена-кореспондента;

- сума допомоги, яка виплачується (надається) жертвам нацистських переслідувань або їх спадкоємцям з бюджетів або інших джерел;

- сума допомоги, яка виплачується (надається) особам, визнаним репресованими та/або реабілітованими згідно із законом, або їх спадкоємцям з бюджетів або інших джерел;

- сума пенсій або щомісячного грошового утримання, отримуваних платником податку з Пенсійного фонду України чи бюджету згідно із законом, а також з іноземних джерел;

– сума грошової компенсації, що виплачується військовослужбовцям за належне їм для отримання жиле приміщення;

– сума щорічної разової грошової допомоги, яка надається ветеранам.

Платникам ПДФО надавалось право застосування податкової знижки. До податкової знижки включаються фактично здійснені протягом звітного податкового року платником податку підтвержені витрати. Перелік витрат був чітко визначений. Зокрема, платник податку мав право включити до податкової знижки у зменшення оподатковуваного доходу платника податку за наслідками звітного податкового року частину суми процентів, сплачених таким платником; суму коштів або вартість майна, переданих платником податку у вигляді пожертвувань або благодійних внесків; суму коштів, сплачених платником податку на користь закладів освіти для компенсації вартості здобуття середньої професійної або вищої освіти; суму коштів, сплачених платником податку на користь закладів охорони здоров'я для компенсації вартості платних послуг з лікування; суму витрат платника податку на сплату страхових платежів (страхових внесків, страхових премій) та пенсійних внесків; суму витрат на оплату допоміжних репродуктивних технологій; суми витрат платника податку на сплату видатків на будівництво (придбання) доступного житла, визначеного законом.

Загальна ставка податку встановлювалася у розмірі 15 відсотків бази оподаткування. У разі якщо загальна сума отриманих платником податку у звітному податковому місяці доходів, перевищувала десятикратний розмір мінімальної заробітної плати, ставка податку становила 17 відсотків суми перевищення. Таким чином нормативно було підтверджено прогресивну систему оподаткування доходів фізичних осіб. Крім того передбачались і інші ставки податків (див. таблицю 1).

Ставки податку на доходи фізичних осіб досить часто коригуються, що видно із наведеної таблиці.

Податкове законодавство дуже динамічне. Постійно вносяться зміни не тільки до ставок податків, бази оподаткування чи податкових пільг а й до порядку адміністрування податків та застосування санкцій за порушення податкового законодавства.

У 2023 р. Податковим кодексом України встановлено наступні ставки податку на доходи фізичних осіб: 18%, 9%, 5% та 0%. Тобто передбачено чотири ставки податку за різними видами доходу.

Табл. 1

Ставки ПДФО в Україні

	Ставка податку	Примітки
З 2010 по 2.08 2014	основні 15%, 17%	15% та 17% доходів у формі заробітної плати, інших заохочувальних та компенсаційних виплат тощо; 5% – до процентних та інших доходів; 30% (34%) доходів, нарахованих як виграш чи приз; 10% заробітної плати шахтарів
З 2.08.2014 по 31.12.2014	15% (17%)	ставка 15% застосовується у разі, якщо сума відповідного доходу за звітний місяць не перевищує десятикратний розмір мінімальної зарплати, встановленої на 1 січня звітного року; інакше застосовується ставка 17%
З 1.01.2015 по 31.12.2015	15% (20%)	ставка 15% застосовується у разі, якщо сума відповідного доходу за звітний місяць не перевищує десятикратний розмір мінімальної зарплати, встановленої на 1 січня звітного року; інакше застосовується ставка 20%
З 1.01.2016	18%	Відсутня прогресивна ставка податку на доходи фізичних осіб

Джерело: за матеріалами МФ України, <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov/income/2023/>.

Так, ставка податку встановлена на рівні 18% щодо бази оподаткування наступних доходів:

– нарахованих у формі заробітної плати, інших заохочувальних та компенсаційних виплат або інших виплат і винагород, які виплачуються платнику у зв'язку з трудовими відносинами та за цивільно-правовими договорами;

– доходи, отримані фізичною особою – підприємцем від провадження господарської діяльності;

– доходи громадян, отримані від провадження незалежної професійної діяльності;

– пасивні доходи: проценти, роялті;

– дивіденди, нараховані за акціями або іншими корпоративними правами, що мають статус привілейованих або інший статус, що передбачає виплату фіксованого розміру дивідендів чи суми, яка перевищує суму виплат, розраховану на будь-яку іншу акцію (корпоративне право), емітовану таким платником податку;

- виграші та призи;
- іноземні доходи;
- продаж фізичною особою – нерезидентом більше одного разу на рік будинку, квартири, дачі, земельної ділянки в межах норм, а також об'єктів, що перебувають у власності менше трьох років;
- продаж (обмін) протягом звітного (податкового) року третього та наступних об'єктів рухомого майна у вигляді легкового автомобіля та/або мотоцикла, та/або мопеда або іншого транспортного засобу;
- продаж фізичною особою – нерезидентом більше одного разу на рік легкового автомобіля та/або мотоцикла, та/або мопеда, або продаж інших об'єктів рухомого майна;
- спадщина від спадкодавця-нерезидента, або яка успадковується спадкоємцем нерезидентом (в Україні не існує окремого податку на спадщину);
- роялті.

Ставка податку 9% встановлена щодо бази оподаткування доходів від дивідендів по акціях та/або інвестиційних сертифікатах, корпоративних правах, нараховані нерезидентами, інститутами спільного інвестування та суб'єктами господарювання, які не є платниками податку на прибуток.

Ставка податку 5% встановлена щодо бази оподаткування таких доходів:

- дивідендів по акціях та корпоративних правах, нараховані резидентами - платниками податку на прибуток підприємств (крім доходів у вигляді дивідендів по акціях, інвестиційних сертифікатах, які виплачуються інститутами спільного інвестування);
- продаж більше одного разу на рік будинку, квартири, дачі, земельної ділянки в межах норм, та продаж об'єктів, що перебувають у власності менше трьох років;
- продаж (обмін) протягом звітного (податкового) року другого об'єкта рухомого майна у вигляді легкового автомобіля та/або мотоцикла, та/або мопеда;
- успадкування спадкоємцями, які не є членами сім'ї першого та другого ступенів споріднення.

Цікавий підхід до формулювання встановлення певних преференцій щодо оподаткування отриманого доходу фізичних осіб, який є разовий та фактично не несе за собою кінцевої мети додаткового доходу. Це стосується доходу від продажу один раз на рік будинку, квартири, дачі, земельної ділянки в межах норм, що перебувають у власності понад три роки (для резидентів та нерезидентів); продажу один раз на рік легкового автомобіля та/або мотоцикла, та/або мопеда (для резидентів та нерезидентів); успадкування членами сім'ї спадкодавця першого та дру-

гого ступеня споріднення. Ці доходи згідно Податкового кодексу України не звільняються від оподаткування, проте ставка податку становить 0% бази оподаткування щодо зазначених доходів. Фактично податок із зазначених операцій не сплачується. Проте при необхідності дані операції повинні бути відображенні при декларуванні.

Відповідно до Податкового кодексу України платники податку з доходів фізичних осіб можуть одержати податкову пільгу. Так статтею 30 ПК України визначено, що податкова пільга, це передбачене податковим та митним законодавством звільнення платника податків від обов'язку щодо нарахування та сплати податку та збору, сплата ним податку та збору в меншому розмірі за наявності особливостей, що характеризують певну групу платників податків, вид їх діяльності, об'єкт оподаткування або характер та суспільне значення здійснюваних ними витрат.

Платник податків вправі самостійно відмовитись чи використати податкову пільгу з моменту виникнення відповідних підстав для її застосування і протягом усього строку її дії.

Податкові пільги надаються по різному, в залежності від підстав та застосовуються як:

- а) податкової знижки, що зменшує базу оподаткування до нарахування податку та збору;
- б) зменшення податкового зобов'язання після нарахування податку та збору;
- в) встановлення зниженої ставки податку та збору;
- г) звільнення від сплати податку та збору.

Крім того, для обрахування ПДФО застосовується податкова соціальна пільга. Кожного року, із затвердження закону про бюджет, затверджується прожиткового мінімуму для працездатних осіб, від якого розраховується і соціальна податкова пільга. Відповідно до Податкового кодексу України будь-який платник податку має право на зменшення суми загального місячного оподаткованого доходу, отриманого від одного роботодавця у вигляді заробітної плати, на суму податкової соціальної пільги у розмірі, що дорівнює 50% розміру прожиткового мінімуму для працездатної особи. Законом України від 3 листопада 2022 р. № 2710-IX „Про Державний бюджет України на 2023 рік” установлено прожитковий мінімум для працездатних осіб у сумі 2684 гривень.

Відповідно, сума загального місячного оподаткованого доходу у вигляді заробітної плати зменшується на суму податкової соціальної пільги (далі – ПСП) у 2023 р. у розмірах:

- базова (загальна) ПСП для будь-якого платника податку – становить половину (50%) розміру прожиткового мінімуму для працездатної

особи (у розрахунку на місяць), встановленому законом на 1 січня звітного податкового року – 1342 грн (2684 x 50%);

– ПСП для платника податку, який утримує двох чи більше дітей віком до 18 років, становитиме 100% суми базової (загальної) ПСП у розрахунку на кожну таку дитину – 1342 гривні (100% x (2481 x 50%));

– ПСП для платника, який є одинокою матір'ю (батьком), вдовою (вдівцем) або опікуном, піклувальником – у розрахунку на кожну дитину віком до 18 років, та для платника, який утримує дитину з інвалідністю – у розрахунку на кожну таку дитину віком до 18 років – 150% суми базової (загальної) пільги – 2013 грн (150% x (2481 x 50%));

– ПСП для платників, визначених у п.п.169.1.4 п.169.1 ст.169 ПКУ (зокрема Герої України, учасники бойових дій під час Другої світової війни) становить 200% суми загальної пільги – 2684 грн (200% x (2684 x 50%))¹⁴.

Таким чином ми можемо говорити про регулюючу функцію податку на доходи фізичних осіб. Як зазначає Л. Гордеева-Герасимова, ПДФО виконує важливу регулятивну функцію у суспільстві, значення якої зростає з підвищенням ролі держави, її впливу на формування податкової культури платників. Така функція податків проявляється у диференціації умов оподаткування з метою сприяння розвитку пріоритетних галузей економіки та підтримки певних категорій населення. Соціально-регулятивна функція ПДФО полягає, насамперед, в наданні пільг з оподаткування доходів окремим групам фізичних осіб. Даний податок знаходиться у сфері інтересів усіх без винятку верств економічно активного населення країни, тому його значимість важко переоцінити¹⁵.

Перелік доходів, що включаються до загального місячного (річного) оподаткованого доходу платника податку, визначено ст. 164 ПК України. Загальний оподатковуваний дохід, це будь-який дохід, який підлягає оподаткуванню, нарахований (виплачений, наданий) на користь платника податку протягом звітного податкового періоду.

У разі використання права на податкову знижку базою оподаткування є чистий річний оподатковуваний дохід, який визначається шляхом зменшення загального оподаткованого доходу.

Фактично, схематично річний оподатковуваний дохід можна відобразити наступним чином:

¹⁴ Податкова соціальна пільга з ПДФО у 2023 році, офіційний сайт – Єдиний державний вебпортал електронних послуг, <https://od.tax.gov.ua/media-ark/news-ark/646650.html>

¹⁵ Л. Гордеева-Герасимова, *Особливості оподаткування доходів фізичних осіб*, „Вісник Хмельницького національного університету” 2022, № 5, т. 1, с. 113–119.

$$P_{oD} = D_1 + D_2 + D_3 - P_з \text{ де}$$

- P_{oD} – річний оподатковуваний дохід для цілей оподаткування
 D_1 – дохід що оподатковується за ставкою 18%
 D_2 – дохід що оподатковується за ставкою 9%
 D_3 – дохід що оподатковується за ставкою 5%
 $P_з$ – дохід з якого застосовується податкова знижка

Відповідно до ПК України, до загального місячного (річного) оподаткованого доходу платника податку включаються: доходи у вигляді заробітної плати, нараховані (виплачені) платнику податку відповідно до умов трудового договору (контракту); суми винагород та інших виплат, нарахованих (виплачених) платнику податку відповідно до умов цивільно-правового договору; доходи від продажу об'єктів майнових і немайнових прав, частина доходів від операцій з майном, дохід від надання майна в лізинг, оренду або суборенду, пасивні доходи, доходи у вигляді виграшів, призів; інвестиційний прибуток від проведення платником податку операцій з цінними паперами, деривативами та корпоративними правами, дохід у вигляді вартості успадкованого чи отриманого у дарунок майна, дохід у вигляді неустойки (штрафів, пені), відшкодування матеріальної або немайнової (моральної) шкоди, сума страхових виплат, страхових відшкодувань, викупних сум або пенсійних виплат, дохід, отриманий платником податку як додаткове благо, дохід, отриманий платником податку за зданий (проданий) ним брукхт дорогоцінних металів та інші доходи. Зазначений перелік доходів не є вичерпним і може коригуватись в залежності від умов отримання доходу та виду діяльності тощо. Варто зазначити, що суми отриманих відшкодувань (за деякими винятками), у тому числі за договорами страхування, включаються до джерел доходу.

При визначенні бази оподаткування враховуються всі доходи платника податку, отримані ним як у грошовій, так і негрошовій формах (наприклад, подарунки). Необхідно зазначити, що при впровадженні обов'язкового декларування осіб, які здійснюють публічні управлінські функції, все частіше бачимо саме вираження доходу у негрошовій формі через подарунок – декларант отримав у подарунок квартиру, машину, земельну ділянку чи коштовний годинник. В останньому випадку слід конвертувати ринкову вартість отриманих коштів. При декларуванні необхідно зазначати вартість отриманих додаткових активів і з цієї суми сплатити податок за визначеною ставкою (ставка може бути від 0 до 18%).

Податковим кодексом передбачено перелік доходів, які не включаються до розрахунку загального місячного (річного) оподаткованого доходу. До них відносяться суми державної та соціальної допомоги; грошова допомога, яка надається відповідно до нормативних актів; суми

державних премій або стипендій, суми пенсій, суми компенсацій репресованим, реабілітованим, жертвам нацистських переслідувань імперії, вартість соціальних послуг та деякі інші виплати пов'язані із компенсаціями певним категоріям осіб. Крім того, не включаються доходи отримані як дарунок, дивіденди, кошти що надаються як допомога на лікування, вартість палива, безоплатно наданих населенню, кошти сплачені освітнім закладам за підготовку чи перепідготовку, кошти що надаються на поховання, доходи від реалізації сільгосппродукції вирощеної на присадибних ділянках, сума за здану вторинну сировину, стипендії, суми страхових виплат, вартість приватизованого житла, вартість нагород та інші доходи, які згідно з КП України не включаються до складу загального місячного (річного) оподатковуваного доходу.

Податкові пільги щодо податку на доходи фізичних осіб займають окрему частину податкових правовідносин. В залежності від виду діяльності, соціального статусу особи, особливих заслуг перед суспільством тощо законодавством України встановлювалися певні пільги для визначених категорій осіб. Як зазначають дослідники оподаткування фізичних осіб, як і у всіх країнах ЄС, в Україні найбільша кількість звільнень з податку з доходів фізичних осіб, які можна класифікувати як податкові пільги, спрямована на забезпечення соціальних гарантій та громадянських прав населення країни. Перш за все йдеться про податкові звільнення, що поширюються на доходи платників, пов'язані із соціальним захистом населення, право на отримання яких виникає внаслідок настання певних подій¹⁶.

Податковим кодексом України визначено податкову соціальну пільгу для осіб із малим доходом. Податкова соціальна пільга, це сума, на яку працівник, як платник ПДФО, має право зменшити свій загальномісячний оподатковуваний дохід у вигляді заробітної плати (премії, компенсації, винагороди тощо) від одного роботодавця. Можливість застосування податкової соціальної пільги обмежується розміром місячного доходу працівника. Застосування зазначеної пільги можливе за умови, якщо дохід фізичної особи менший за розрахункову суму, яка визначається як прожитковий мінімум працездатної особи (визначеної на конкретний бюджетний рік) із коефіцієнтом 1,4. Для прикладу, граничний розмір доходу працівника, який дає право на застосування податкової соціальної пільги в 2023 р. в Україні, визначається як 2684 грн (прожитковий мінімум для працездатної особи) на коефіцієнт 1,4 із округленням застосовується сума 3760 грн. Але, враховуючи те, що у 2023 р. нормативно визначена мінімальна заробітна плата стано-

¹⁶ А.М. Соколовська, Т.І. Єфіменко, І.О. Луніна, та ін., *Система податкових пільг в Україні у контексті європейського досвіду*, К. НДФІ 2006, с. 320.

вила 6700 грн. то зазначеною податковою соціальною пільгою могли скористатись виключно фізичні особи які мали неповний робочий час або не відпрацювали повний робочий місяць.

Окремо встановлена податкова соціальна пільга для працівників, які мають двох і більше дітей. Така пільга встановлюється для одного із батьків які утримують двох і більше дітей віком до 18 років. Сума доходу для отримання такої соціальної пільги визначається як добуток встановленої податкової соціальної пільги за визначений період на кількість дітей. Для прикладу у 2023 р. якщо трое дітей: 3760 (податкова соціальна пільга) помножена на три (3 дітей) = 11280 грн (дохід з якого не нараховується податок на доходи фізичних осіб).

Чинним законодавством передбачені підвищені податкові соціальні пільги. Так, одинокій матері (батьку), вдові (вдівцю) або опікуну чи піклувальнику в розрахунку на кожную дитину віком до 18 років; особи, яка утримує дитину з інвалідністю в розрахунку на кожную дитину віком до 18 років; особі, яка постраждала внаслідок аварії на ЧАЕС (1 та 2 категорії); особі, яка є учнем, студентом, аспірантом, ординатором, ад'юнктом; особі з інвалідністю I або II групи, у тому числі з дитинства; особі, якій призначена довічна стипендія у зв'язку з переслідуваннями за правозахисну діяльність, включаючи журналістів; учаснику бойових дій на території інших країн у період після Другої світової війни надається підвищена податкова соціальна пільга в розмірі 150%. Героям України, Радянського Союзу, Соціалістичної Праці або повним кавалерам ордена Слави чи ордена Трудової Слави; особам, які нагороджені чотирма і більше медалями „За відвагу”; учасникам бойових дій під час Другої світової війни, особам, яка у період Другої світової війни працювала в тилу; особам з інвалідністю I і II групи, які брали участь у бойових діях на території інших країн у період після Другої світової війни; колишнім в'язням концтаборів, гетто та місць примусового утримання під час Другої світової війни; особам, яка визнана репресованою чи реабілітованою надається підвищена соціальна пільга у розмірі 200%.

Особливості оподаткування доходів приватних підприємців в Україні

З метою стимулювання розвитку малого бізнесу, розвитку приватного підприємництва було запроваджено спрощену систему оподаткування для певних категорій приватних підприємців – фізичних осіб шляхом запровадження єдиного податку та спрощеної системи обліку. Так, розділом IV Податкового кодексу України передбачено чотири групи платників податків єдиного податку – фізичних осіб.

До першої групи відносяться фізичні особи – підприємці, які не використовують працю найманих осіб, здійснюють виключно роздрібний продаж товарів з торговельних місць на ринках та/або провадять господарську діяльність з надання побутових послуг населенню а їх сукупний дохід за календарний рік не перевищує встановленої суми (для 2024 р. – максимальна сума доходу – 1 185 700 грн). Для даної групи платників податків застосовується ставка у розмірі до 10% від розміру прожиткового мінімуму для працездатних осіб, встановленого законом на 1 січня звітного року (з 1.01.2024 – 302,80 грн. в місяць).

До другої групи відносяться підприємці, які здійснюють господарську діяльність з надання послуг, у тому числі побутових, платникам єдиного податку та/або населенню, виробництво та/або продаж товарів, діяльність у сфері ресторанного господарства, які можуть використовувати працю найманих осіб або кількість осіб, які перебувають з ними у трудових відносинах, одночасно не перевищує 10 осіб та мають сукупний річний дохід який визначений на 1 січня 2024 р. у розмірі 5 921 400 грн. Для даної групи платників податків застосовується ставка у межах до 20% розміру мінімальної заробітної плати (з 1.01.2024 – 1420 грн. в місяць).

До третьої групи відносяться фізичні особи – підприємці, які використовують працю найманих осіб або кількість осіб, які перебувають з ними у трудових відносинах, не обмежена та мають сукупний річний дохід із розрахунку на 1. січня 2024 р. до 8 285 700 грн. Для даної групи платників податків ставка визначається у відсотках до доходу: 3% та 5% доходу.

До четвертої групи належать фізичні особи – підприємці, які провадять діяльність виключно в межах фермерського господарства, за умови виконання сукупності таких вимог здійснюють виключно вирощування, відгодовування сільгосппродукції, збирання, вилов, переробку такої власної вирощеної або відгодованої продукції та її продаж; провадять діяльність за місцем податкової адреси; членами фермерського господарства такої фізичні особи є лише члени її сім'ї; площа сільгоспугідь та/або земель водного фонду у власності та/або користуванні членів фермерського господарства не менше 2 га, але не більше 20 га. Розмір ставок встановлюється в залежності від типу земель. На яких здійснюється діяльність (рілля, сіножаті, пасовища, землі водного фонду тощо).

Військова агресія на Україну показала багато скритих недоліків системи оподаткування доходів приватних підприємців, які сплачували податки за спрощеною системою оподаткування. Тому до Верховної Ради України надали ряд законопроектів для реформування спрощеної системи оподаткування, прийняття яких дозволить мінімізувати схеми ухилення від сплати податків.

Аналіз доходів до державного бюджету України з податку на доходи фізичних осіб

Сучасний стан адміністрування податку на доходи фізичних осіб дає можливість говорити про те, що даний податок є для фінансової системи держави бюджетоутворюючим, несе значну фінансову складову в загальній системі надходжень. Так, аналізуючи статистичні дані на офіційному сайті Міністерства фінансів України бачимо наступну ситуацію:

Табл. 2

Доходи державного бюджету України за статтями доходів в 2022 р.

	2019	2020	2021	2022	на 1.10.2023
Усього					
Податкові надходження	80,12%	79,10%	85,37%	53,14%	41,92%
Податок на доходи фізичних осіб	11,01%	10,90%	10,61%	8,30%	6,21%
ПДФО в податкових надходженнях	13,74%	13,78%	12,43%	15,62%	14,81%

Джерело: за матеріалами МФ України, <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov/income/2023/>.

Аналіз статистичних показників надходжень податку на доходи фізичних осіб до бюджетів усіх рівнів говорить про стабільну та значну частку даного податку в загальній системі оподаткування. Навіть при значному зменшенні податкових надходжень в загальній сумі надходжень до бюджету із 85,4% у 2021 р. до 42% у 2023 р., а це пов'язано із військовою агресією та воєнним діями на теренах України, загальний відсоток ПДФО в податкових надходженнях тільки виріс.

Аналіз структури надходжень ПДФО за видами доходів є досить неоднорідний, так, як зазначають дослідники, найбільшою частиною надходжень ПДФО (65,6%) лишається податок на доходи у вигляді заробітної плати. Майже п'ята частина надходить у вигляді військового збору (19,7%). Крім того, суттєву частку становлять надходження від оподаткування процентів (9,9%), надходження від інших доходів становлять 4,8%¹⁷.

Питання визначення доходу, як правової категорії, до якої може бути застосовано система оподаткування викликає багато дискусій в науковому середовищі та серед практичних працівників. Класичні

¹⁷ Л.Б. Баранник, Я.А. Соломка, *Аналіз фінансової ефективності стягнення податку на доходи фізичних осіб в Україні*, „Економічний вісник” 2017, № 4, с. 111–123; „СІНФОРМ” 2019, № 2.

економічні визначення поняття «дохід» не завжди можуть бути правильно адаптовані до податкових реалій. Українські дослідники говорять про те, що категорія «доходи фізичних осіб» як категорія національного податкового законодавства пройшла значну еволюцію. Український законодавець відмовився від надання загального визначення поняття „дохід” у нормах податкового законодавства і використав підхід, за якого перераховуються і нормативно закріплюються різноманітні види доходів, що можуть отримувати фізичні особи з урахуванням територіального принципу (джерела походження)¹⁸. В той же час, існує значна кількість податкових преференцій для різних категорій платників податків, які створюють специфічні умови для оподаткування через запровадження спрощеної системи оподаткування, через запровадження податкових пільг тощо, що впливає на кінцевий результат – надходження до бюджету.

Як зазначає Г. Мартинюк, оподаткування доходів фізичних осіб можна розглядати з позиції триединого підходу, що характеризує його як явище, процес і систему. По-перше, оподаткування трактується як явище, в якому відображається формування комплексу організаційних та економічних умов, виявляється зовнішній вплив на оподаткування, рівень застосування податкових інструментів. По-друге, процесом оподаткування потрібно вважати комплекс послідовних дій, спрямованих на досягнення наповнення бюджетів. По-третє, під системою оподаткування розуміють сукупність взаємопов'язаних елементів, їх цілісність та взаємодію із зовнішнім і внутрішнім середовищем¹⁹. Необхідно звернути увагу на проблемні питання які не вирішені в Україні щодо адміністрування ПДФО. Основним проблемним питанням залишається розподіл та зарахування ПДФО до конкретних місцевих бюджетів. Як зазначає Д. Марчак, ПДФО є одним з ключових джерел надходжень місцевих бюджетів, і завдяки цьому – одним з ключових інструментів фінансування місцевих видатків, зокрема на утримання соціальної та комунальної інфраструктури, що використовується громадянами²⁰.

¹⁸ В.О. Рядінська, О.О. Дмитрик, *Трансформація змісту поняття «доходи фізичних осіб» в податковому законодавстві України*, „Київський часопис права” 2023, № 1, с. 93–99. Для багатьох сучасних податкових систем характерний відхід від формулювання загального, класичного визначення податкового доходу; порівняти: К. Tipke, *Die Steuerrechtsordnung*, Band II, Köln 1993, с. 588–593; В. Brzeziński, *Prawo podatkowe. Zagadnienia teorii i praktyki*, Toruń 2017, с. 158–164.

¹⁹ Г.П. Мартинюк, *Теоретичні аспекти системи оподаткування доходів фізичних осіб*, „БІЗНЕСІНФОРМ” 2019, № 2, с. 396–401.

²⁰ Д. Марчак, *Місце сплати податку на доходи фізичних осіб в Україні – юридична історія та поточна практика*, Дослідження, с. 36, https://decentralization.gov.ua/uploads/attachment/document/867/PIT_UA.pdf.

В чому виражена проблема? Не завжди проходить зарахування ПДФО до місцевих бюджетів тих громад, де здійснює свою діяльність чи проживає фізична особа. Досить часто, відокремлені філії, відділення, участки юридичних осіб фізично знаходяться у різних регіонах держави а нарахування та сплата ПДФО фактично проходить за місцем розташування центрального офісу такого суб'єкта. Як зазначає Тоні Левітас, чинна система виявляється зручною для великого бізнесу та вигідною для великих міст²¹. Крім того, тривають дискусії ще з одного приводу – до якого місцевого бюджету повинні надходити ПДФО – за місцем здійснення діяльності чи за місцем фактичного проживання фізичної особи. Адже всі соціальні навантаження на місцеві бюджети лягають саме за місцем проживання фізичної особи платника податку. Ця проблема є найбільш актуальною для населених пунктів-супутників великих міст. Наприклад, значна кількість жителів міста Ірпінь, Вишневе працює у Києві. ПДФО сплачується до місцевого бюджету м. Київ, а соціальні програми (медичні, освітні, побутові, інші соціальні) лягають на місцевий бюджет Ірпеня, Вишневого.

Реформування податкової системи України постійно у русі від дня незалежності і по теперішній час, що долає шлях до ефективної системи оподаткування. Зроблено рішучі кроки щодо зниження ставок найважливіших податків та спрощення правил справляння податків, які регулюються Податковим кодексом України, що надасть можливість розвитку підприємництва та збільшення зайнятості населення для стабілізації економіки та фінансового розвитку країни. Зміни, що відбуваються у сфері оподаткування мають відбуватися в плановому порядку та мати виважений характер. Отже, податкова система виконує багато важливих економічних і соціальних функцій²².

Висновки

Сучасна структура податку на доходи фізичних осіб в Україні формується на податкових реформах з 1990-х р. по теперішній час. Податок майже не відрізняється від оподаткування в інших європейських країнах, зокрема цей податок включено до нормативно-правового акту, а саме Податкового кодексу України в якому визначення джерел доходу має вирішальне значення для застосування оподаткованого доходу, включаючи правила вирахування витрат, які не підлягають оподатку-

²¹ Т. Левітас, *Зарахування ПДФО до місцевих бюджетів в Україні: аналіз стану і перспективи*, <https://decentralization.gov.ua/news/13780>

²² Порівняти: Т. Subina, J. Orłowski, *Реформування податкової системи України*, „Studia Prawnoustrojowe” 2023, № 60, с. 347–365.

ванню, податкових ставок і податкових пільг і пільг. Запровадження податкових пільг і пільг відображає передумови поточної податкової політики, зокрема реагування на потреби економіки та населення та в більшості несе соціальну спрямованість. Актуальним прикладом є податкові пільги, пов'язані з наслідками воєнної агресії проти України у 2022 р. У загальній характеристиці українського податку на доходи фізичних осіб слід зазначити, що він базується на припущенні оподаткування суми доходів з усіх джерел. Ставки цього податку відносно низькі порівняно з сучасними європейськими податковими системами. Розрізнення джерел доходів дозволяє послідовно враховувати витрати на їх отримання. На даний час, податкові пільги та соціальні пільги запроваджувалися відповідно до змін економічних і соціальних умов.

У 2023 р. Кабінет Міністрів України схвалив важливий для розуміння перспективи розвитку податкових правовідносин документ „Національну стратегію доходів до 2030 року” у якому зазначаються основні напрями змін щодо оподаткування. Реалії України пов'язані із війною показують необхідність поповнення бюджетів, вирівнювання доходів і запозичень. Це все призводить до висновків про необхідність запровадження нових податків, підвищення ставок податків, зменшення кількості пільг в оподаткуванні. Так, зазначеною Національною стратегією доходів до 2030 р. передбачається повернутись до прогресивної шкали оподаткування доходів фізичних осіб, при цьому скасувавши інститут неоподатковуваного мінімуму доходів громадян. Для підтримки найбільш соціально незахищених верств населення пропонується запровадити адресну соціальну допомогу. Крім того, пропонується реформувати спрощену систему оподаткування (єдиного податку) для осіб, що займаються приватним підприємництвом. Тому з сумом можемо констатувати, що війна вносить корективи в усі сфери суспільного життя, як у суспільне життя соціуму взагалі, так і в систему податкових правовідносин, зокрема.

Можна зазначити, що податок на доходи фізичних осіб – це загальнодержавний податок і є одним з найбільш важливих фіскальних інструментів, який зумовлює вплив на забезпечення успішного функціонування податкової системи України та держави в цілому.

Бібліографія

- Баранник Л.Б., Соломка Я.А., *Аналіз фіскальної ефективності стягнення податку на доходи фізичних осіб в Україні*, „Економічний вісник” 2017, № 4, „СІНФОРМ” 2019, № 2 [Barannik L.B., Solomka Ya.A., *Analysis of the fiscal effi-*

- ciency of tax collection on the income of individuals in Ukraine*, „*Ekonomichnij Visnik*” 2017, No. 4, „*SINFORM*” 2019, No. 2].
- Безверхий К., *Облік і звітність розрахунків за податком на доходи фізичних осіб*, „*Бухгалтерський облік і аудит е.*” 2015, № 5, http://nbuv.gov.ua/UJRN/boau_2015_5_5 [Bezverkhui K., *Accounting and reporting of personal income tax calculations*, „*Accounting and auditing*” 2015, No. 5, http://nbuv.gov.ua/UJRN/boau_2015_5_5].
- Vrzeziński B., *Prawo podatkowe. Zagadnienia teorii i praktyki*, TNOiK, Toruń 2017.
- Вознюк О.Б., *Податок на доходи фізичних осіб та його вплив на формування доходів місцевих бюджетів*, „*Збірник науково-технічних праць. Науковий вісник НЛТУ України*” 2012, Вып. 22 [Voznyuk O.B., *Tax on the income of individuals and its impact on the formation of local budget revenues*, „*Collection of scientific and technical works. Scientific bulletin of NLTU of Ukraine*” 2012, Vol. 22].
- Гордеева-Герасимова Л., *Особенности оподаткування доходів фізичних осіб*, „*Вісник Хмельницького національного університету*” 2022, № 5, т. 1 [Gordeieva-Gerasimova L., *Peculiarities of personal income taxation*, „*Visnik Chmelnickogo natsionalnogo universitetu*” 2022, No. 5, Vol. 1].
- Демиденко Л., Тюріна М., *Оподаткування доходів громадян в Україні: фіскальні новації*, <http://surl.li/ozhjp> [Demydenko L., Tyurina M., *Income taxation of citizens in Ukraine: fiscal innovations*, <https://surl.li/ozhjp>].
- Тірке К., *Die Steuerrechtsordnung*, Band II, Verlag, Köln 1993.
- Левітас Т., *Зарахування ПДФО до місцевих бюджетів в Україні: аналіз стану і перспективи*, <https://decentralization.gov.ua/news/13780> [Levitas T., *Enrollment of personal income tax in local budgets in Ukraine: analysis of the state and prospects*, <https://decentralization.gov.ua/news/13780>].
- Марчак Д., *Місце сплати податку на доходи фізичних осіб в Україні – юридична історія та поточна практика*, Дослідження, https://decentralization.gov.ua/uploads/attachment/document/867/PIT_UA.pdf [Marczak D., *Place of payment of personal income tax in Ukraine – legal history and current practice*, Doslidzhenija, https://decentralization.gov.ua/uploads/attachment/document/867/PIT_UA.pdf].
- Мартинюк Г.П., *Теоретичні аспекти системи оподаткування доходів фізичних осіб*, „*БІЗНЕСІНФОРМ*” 2019, № 2 [Martiniuk G.P., *Theoretical aspects of the personal income taxation system*, „*BIZNESINFORM*” 2019, No. 2].
- Рядінська В.О., Дмитрик О.О., *Трансформація змісту поняття „доходи фізичних осіб” в податковому законодавстві України*, „*Київський часопис права*” 2023, № 1 [Riadinska V.O., Dmitrik O.O., *Transformation of the concept of „income of individuals” in the tax legislation of Ukraine*, „*Kiivskij chasopis prava*” 2023, No. 1].
- Єрмолаєва М., Абакумова В., *Оподаткування доходів громадян: історичні аспекти. Актуальні проблеми сучасного бізнесу: обліково-фінансовий та управлінський аспекти: матеріали V Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції*, 22–23 березня 2023 р., ч. 2, ЛНУП, Львів 2023 [Ermolaeva M., Abakumova V., *Taxation of citizens' incomes: historical aspects. Actual problems of modern business: accounting, financial and management aspects: materials of the 5th International Scientific and Practical Internet Conference*, March 22–23, 2023, part 2, LNUP, Lviv 2023].
- Задорожня Л.А., *Регулятивна ефективність персонального прибуткового податку: приклад України*, дис. канд. екон. наук; 08.00.08. Ірпінь: Ун-т держ. фіск. служби Укр., 2017 [Zadorozhnyia L.A., *Regulatory effectiveness of personal income*

- tax: the example of Ukraine*, dissertation. Ph.D. economy sciences; 08.00.08. Irpin: State University. fisk. services of Ukraine, 2017].
- Податкова соціальна пільга з ПДФО у 2023 році, офіційний сайт, Єдиний державний вебпортал електронних послуг, <https://od.tax.gov.ua/media-ark/news-ark/646650.html> [*Tax social benefit from personal income tax in 2023*, official website, Ediniy derzhavniy vebportal elektronnikh poslug; <https://od.tax.gov.ua/media-ark/news-ark/646650.html>].
- Соколовська А.М., Єфіменко Т.І., Луніна І.О. та ін., *Система податкових пільг в Україні у контексті європейського досвіду. Монографія*, К. НДФІ 2006 [Sokolovska A.M., Yefimenko T.I., Lunina I.O. et al., *The system of tax benefits in Ukraine in the context of European experience. Monograph*, K. NDFI 2006].
- Subina T., Orłowski J., *Реформування податкової системи України*, „Studia Prawnoustrojowe” 2023, № 60 [Subina T., Orłowski J., *Reforming the Ukraine’s tax system*, „Studia Prawnoustrojowe” 2023, No. 60].
- Трофімова М.О., *Податок на доходи фізичних осіб в Україні: фискальна та соціально-регулятивна роль*, „Ефективна економіка” 2012, № 2, <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=947> [Trofimova M.O., *Personal income tax in Ukraine: fiscal and social-regulatory role*, „Effective Economy” 2012, No. 2, <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=947>].
- Шевченко Р.Ю., *Розвиток оподаткування доходів фізичних осіб в умовах упровадження Податкового кодексу України*, „Наукові праці НДФІ” 2010, № 4 (53) [Shevchenko R.Yu., *Development of income taxation of individuals under the conditions of implementation of the Tax Code of Ukraine*, „Naukovi pratsi NDFI” 2010, No. 4(53)].

Анотація

Оподаткування доходів фізичних осіб в Україні

Ключові слова: податкове право, податок на доходи фізичних осіб, еволюція формування податку, джерела доходів, дохід як основа оподаткування, ставки податку, звільнення та пільги з податку на прибуток, функції податку на доходи.

Метою статті є висвітлення основних принципів формування податку на доходи фізичних осіб в Україні. Увагу зосереджено на аналізі джерел таких доходів, визначенні бази оподаткування, деталізації умов надання пільг, а також встановленні ставок податку. Передумовою аналізу є опис динамічної еволюції норм такого податку з 1991 р., коли змінилися база та шкала оподаткування – від прогресивної до пропорційної, до ставок податку, визначених в українській доктрині як фіксовані. Зазначено основні фактори, що впливають на його сучасну форму, а також його фискальне та соціально-економічне значення.

Аналіз здійснено здебільшого у формально-догматичній площині, застосовуючи логіко-семантичний метод тлумачення правових норм та статистичні дані. Це дало змогу зробити висновок, що сучасний податок

на доходи фізичних осіб в Україні передбачає модель оподаткування доходів за категоріями – залежно від джерела доходів застосовують відповідні ставки податку. У Податковому кодексі України відсутнє тлумачення доходу, що підлягає оподаткуванню, проте до нього відносять усі доходи фізичної особи, отримані впродовж податкового року, окрім тих, що виключені з оподаткування. Варто звернути увагу на нульову ставку податку, що стосується нерегулярних доходів (наприклад, щодо відчуження активів), які підлягають лише декларуванню в податковій декларації. Виділення груп джерел доходів дозволяє правильно врахувати витрати на їх отримання.

Основними недоліками структури податку на доходи фізичних осіб є неоднозначність правил партиципації місцевих органів самоврядування у розподілі бюджетних надходжень від такого податку. Також, через економічні наслідки воєнного стану в Україні, розпочатого у 2022 р., простежується посилення тиску на виконання податком його фіскальної функції, хоча це значно пом'якшується завдяки добре розвиненій системі податкових пільг.

У свою чергу, через економічні наслідки збройного конфлікту з 2022 р. були запроваджені нові пільги та звільнення від податку на прибуток, хоча їхня система вже була дуже розгалуженою. Фіскальна політика української влади передбачає збільшення надходжень до бюджету від податку на доходи фізичних осіб.

Summary

Taxation of personal income in Ukraine

Keywords: tax law, personal income tax, evolution of tax structure, income sources, income as a tax base, tax rates, tax reliefs and exemptions, functions of income tax.

The objective of this paper is to outline the basic principles of the personal income tax structure in Ukraine. The focus is on the identification of income sources, the definition of the tax base, an overview of reliefs and exemptions, and the tax rates. The starting point for the analysis is a description of the dynamic evolution of the regulations of the tax since 1991, when the tax base and the tax scale were particularly subject to changes – from progressive to linear, to tax rates defined in the Ukrainian doctrine as flat-rate. The main factors influencing its current shape and its fiscal and socio-economic significance are also indicated.

The considerations are carried out mainly in the formal-dogmatic plane, using the logical-linguistic method of legal construction, and statistical data.

They allow a determination that the modern personal income tax in Ukraine is, in principle, based on the cedular model of income taxation. Appropriate tax rates are assigned to income from each group of income sources. The 2010 Tax Code does not define taxable income; nevertheless, it includes all income of an individual earned in the tax year, except for income exempt from taxation. Worth noting is the zero tax rate on non-periodic income (e.g., from the sale of assets), which is only subject to disclosure in the tax return.

The main disadvantages of the personal income tax structure can be seen in the inconsistent rules of participation of local self-government units in budget revenues from this source, and also – which is related to the economic implications of the armed conflict since 2022 – a growing pressure to implement the fiscal function of the income tax, although significantly mitigated by a very extensive system of tax reliefs and exemptions.

Streszczenie

Opodatkowanie dochodów osób fizycznych w Ukrainie

Słowa kluczowe: prawo podatkowe, podatek dochodowy od osób fizycznych, ewolucja konstrukcji podatku, źródła dochodów (przychodów), dochód jako podstawa opodatkowania, stawki podatku, ulgi i zwolnienia podatkowe, funkcje podatku dochodowego.

Celem opracowania jest przedstawienie podstawowych założeń podatku dochodowego od osób fizycznych w Ukrainie. Uwagę skupiono na ukształtowaniu źródeł przychodów (dochodów w terminologii ukraińskiej), określeniu podstawy opodatkowania, ulg i zwolnień oraz stawek podatku. Punktem wyjścia do analizy był opis dynamicznej ewolucji unormowań tego podatku od 1991 r., gdy zmianom podlegała zwłaszcza podstawa opodatkowania oraz skala podatkowa – od progresywnej do liniowej, po podatek zryczałtowany. Wskazano też główne czynniki wpływające na jego współczesne ukształtowanie oraz znaczenie fiskalne i społeczno-gospodarcze.

Rozważania przeprowadzono z wykorzystaniem formalno-dogmatycznej metody badania prawa oraz wybranych danych statystycznych dotyczących dochodów budżetowych Ukrainy w ostatnich latach. Ustalenia poczynione w opracowaniu pozwalają na stwierdzenie, że aktualne unormowania podatku dochodowego od osób fizycznych w Ukrainie są co do zasady oparte na cedularnym modelu opodatkowania dochodów. Do dochodów z poszczególnych grup źródeł przychodów przyporządkowane są odpowiednie stawki podatku. W kodeksie podatkowym z 2010 r. brak definicji dochodu podlegającego opodatkowaniu, niemniej składają się na niego wszystkie dochody osoby fizycznej osiągnięte w roku podatkowym, oprócz wyłączonych spod opodatkowania. Na

uwagę zasługuje zerowa stawka podatku, dotycząca nieperiodycznych dochodów (np. ze zbycia składników majątku), które podlegają jedynie wykazaniu w zeznaniu podatkowym. Wyróżnianie grup źródeł przychodów pozwala odpowiednio uwzględniać koszty ich uzyskania.

Jedną z głównych wad konstrukcji analizowanego podatku dostrzega się w niekonsekwentnych regułach partycypacji jednostek samorządu terytorialnego we wpływach budżetowych z tego tytułu. Z kolei w związku zaś z gospodarczymi następstwami konfliktu zbrojnego od 2022 r. wprowadzono nowe ulgi i zwolnienia podatkowe, choć ich system już był bardzo rozbudowany. W polityce fiskalnej władz Ukrainy zakłada się zwiększanie w najbliższych latach wpływów budżetowych z podatku dochodowego od osób fizycznych.

